

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

АРТИКОВ ДИЛМУРОД РАХМАТИЛЛАЕВИЧ

**ИДОРАВИЙ НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТНИ ҲАҚИҚИЙ ЭМАС
ДЕБ ТОПИШ ТЎҒРИСИДАГИ ИШЛАРНИ СУДДА КЎРИШНИНГ
МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ**

12.00.02. – Конституциявий ҳуқуқ. Маъмурий ҳуқуқ.
Молия ва божхона ҳуқуқи

**юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2020

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати мундарижаси

Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD)

Contents of the abstract of the dissertation of the Doctor of Philosophy (PhD)

Артиков Дилмурод Рахматиллаевич

Идоравий норматив-хукукий хужжатни ҳақиқий эмас деб

топиш тўғрисидаги ишларни судда кўришнинг

маъмурий-хукукий жихатлари.....3

Artikov Dilmurod Rakhmatillayevich

Administrative Legal Aspects of Court Proceedings of

Invalidating Departmental Normative Legal Act.....25

Артиков Дилмурод Рахматиллаевич

Административно-правовые аспекты рассмотрения

судами дел о признании ведомственного

нормативно-правового акта недействительным.....43

Эълон қилинган илмий ишлар рўйхати

Список опубликованных научных работ

List of published scientific works.....48

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

АРТИКОВ ДИЛМУРОД РАХМАТИЛЛАЕВИЧ

**ИДОРАВИЙ НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТНИ ҲАҚИҚИЙ ЭМАС
ДЕБ ТОПИШ ТЎҒРИСИДАГИ ИШЛАРНИ СУДДА КЎРИШНИНГ
МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ**

12.00.02. – Конституциявий ҳуқуқ. Маъмурий ҳуқуқ.
Молия ва божхона ҳуқуқи

**юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2020

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида B2020.2.PhD/Yu108 рақам билан рўйхатга олинган.

Докторлик диссертацияси Тошкент давлат юридик университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасида (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) ва «ZiyoNET» Ахборот таълим порталида (www.ziyounet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Нематов Жўрабек Нематиллоевич,
юридик фанлар доктори, доцент

Расмий оппонентлар:

Отахонов Фозилжон Хайдарович,
юридик фанлар доктори, профессор
в.б.

Хожиев Эркин Туйғунович,
юридик фанлар номзоди, доцент

Етакчи ташкилот:

Ўзбекистон Республикаси Судьялар
олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар
олий мактаби

Диссертация ҳимояси Тошкент давлат юридик университети ҳузуридаги Илмий даражалар берувчи DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 рақамли Илмий кенгашнинг 2021 йил 15 январь соат 14:00 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100047, Тошкент шаҳар, Сайилгоҳ кўчаси, 35-уй. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (99871) 233-37-48, e-mail: info@tsul.uz).

Диссертация билан Тошкент давлат юридик университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (946-рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100047, Тошкент шаҳар, Сайилгоҳ кўчаси, 35-уй. Тел.: (99871) 233-66-36).

Диссертация автореферати 2020 йил «30» декбрда тарқатилди.

(2020 йил «30» декабрдаги 10-рақамли реестр баённомаси).

Р.Р.Ҳакимов

Илмий даражалар берувчи Илмий
кенгаш раиси, юридик фанлар доктори,
профессор

И.Р.Беков

Илмий даражалар берувчи Илмий
кенгаш котиби, юридик фанлар
номзоди, профессор в.б.

М.А.Ахмедшаева

Илмий даражалар берувчи Илмий
кенгаш ҳузуридаги Илмий семинар
раиси, юридик фанлар доктори,
профессор

КИРИШ (Фалсафа доктори (PhD) диссертация аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунёда суд томонидан ижро ҳокимияти фаолияти устидан назорат олиб боришда маъмурий суд иш юритувига оид қонунчиликни такомиллаштиришга алоҳида эътибор берилиб, бу орқали ҳокимиятлар бўлиниши принципини амалда таъминлаш, шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг самарали механизмларини жорий қилиш долзарб вазифа сифатида белгиланган. Ижро ҳокимияти фаолияти суд томонидан назорат қилиш Ҳалқаро суд лойиҳаси (World Justice Project) доирасида баҳолашнинг асосий талабларидан бири ҳисобланиб, ушбу лойиҳа доирасида ҳар йили 128 та давлатнинг ушбу ҳуқуқ индекси бўйича рейтинги эълон қилиб борилади¹. Айниқса, сўнгги йилларда давлатлар томонидан Конституция ва қонунлар ижросини таъминлашга хизмат қилувчи қонуности ҳужжатлар орқали фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари бузилишини олдини олишда суд назорати институтидан самарали фойдаланиб келинмоқда.

Жаҳонда оммавий-ҳуқуқий низоларни ҳал қилишда очиқлик ва шаффофликни таъминлаш, низолашувчи тарафларнинг ҳуқуқий мақомини белгилаш, давлат бошқарув органларининг норма ижодкорлиги устидан суд назоратини амалга ошириш масалалари юзасидан қатор илмий тадқиқотлар амалга оширилмоқда, жумладан Конституция ва қонунлар ижросини таъминлашга қаратилган қонуности ҳужжатлар устидан суд назоратини амалга оширишнинг процессуал асослари, мазкур жараёндаги иштирокчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаш, далиллар таснифини аниқлаш, соҳага замонавий ахборот технологияларини кенг жорий қилиш муҳим илмий-амалий аҳамият касб этадиган тадқиқот йўналиши сифатида алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Мамлакатимизда суд ҳокимиятининг мустақиллигини таъминлаш, уни фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминловчи ҳокимиятнинг мустақил тармоғига айлантириш, уни ихтисослаштириш, жумладан мамлакатимиз тарихида янги ташкил этилган маъмурий судлар фаолиятини такомиллаштириш, суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш масалалари бўйича кенг қамровли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. «Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини таъминлаш»² суд-ҳуқуқ тизимини ривожлантиришнинг устувор йўналишларидан бири сифатида белгиланиб, бу соҳани тадқиқ этиш долзарб аҳамиятга эгадир.

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекси (2018), Ўзбекистон Республикасининг «Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида»ги Қонуни (2012), Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислохотлар

¹ The World Justice Project Rule of Law Index® 2020 // https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-ROLI-2020-Online_0.pdf

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.

концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ–5185-сон (2017), «Судлар фаолиятини янада такомиллаштириш ва одил судлов самарадорлигини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ–6034-сон (2020), «Давлат ҳуқуқий сиёсатини амалга оширишда адлия органлари ва муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ–5997-сон (2020) Фармонлари ва мавзуга оид бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Мазкур тадқиқот иши республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. «Демократик ва ҳуқуқий жамиятни маънавий-ахлоқий ва маданий ривожлантириш, инновацион иқтисодий шакллантириш» устувор йўналиши доирасида бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишлар бўйича судда иш кўриш масалалари миллий олимларимиз томонидан кам тадқиқ қилинган. Мавжуд таҳлиллар асосан умумий ёндашувга асосланган.

Ўзбекистонлик олимлардан М.Ахмедшаева, Б.Абдуллаев, Ш.Бердияров, Г.Мирзаева, Ў.Муҳамедов, Ф.Отахонов, Х.Одилқориев, А.Саидов, И.Тулъетев, Ш.Файзиев, М.Хусанова, О.Хусанов, Р.Ҳакимов, Х.Ҳайитов, Э.Ҳалилов, Ш.Якубов, А.Ҳошимхонов томонидан норма ижодкорлигининг илмий-назарий асослари тадқиқ қилинган. И.Ҳамедов, Л.Хван, Э.Ҳожиев, Ғ.Ҳакимов И.Цай томонидан маъмурий суд иш юритувининг айрим жиҳатлари, О.Файзиев эса идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳуқуқий экспертиза ва давлат рўйхатидан ўтказиш фаолияти самарадорлигини ошириш масаласи ва Ж.Нематов томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни суд томонидан текширилишининг айрим жиҳатлари борасида изланишлар олиб борилган³.

Хорижий мамлакатларда суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текширилишининг айрим жиҳатлари В.Тейлор, Л.Девид, Е.Роберт, К.Ичиҳаши, Т.Жироу, К.Кэнжи, М.Цутому, С.Тошифуми, Ҳ.Ито, Т.Южиро, Ш.Хироши, У.Нобушигэ, С.Кеико, Ҳ.Ҳироюки каби олимлар томонидан ўрганилган бўлса, МДҲ мамлакатларида С.Никитин, М.Носенко, Ю.Тихомиров, М.Треушников, Ю.Попова, М.Фокина, В.Кирсанов, О.Еремина, А.Козлов, О.Бек, В.Ярков, С.Бошно ва бошқа олимлар томонидан тадқиқ этилган⁴.

Шунга қарамасдан, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни суд томонидан ҳақиқий эмас деб топиш масаласи маъмурий ҳуқуқ нуқтаи назаридан, хорижий давлатларнинг ижобий тажрибасини таҳлил қилган ҳолда Ўзбекистон Республикасининг қонунчилигини такомиллаштириш нуқтаи назаридан монографик тадқиқот иши сифатида ўрганилмаган.

³ Мазкур олимларнинг илмий ишлари диссертация ишининг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида берилган.

⁴ Мазкур олимларнинг илмий ишлари диссертация ишининг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида берилган.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Тадқиқот Тошкент давлат юридик университети илмий-тадқиқот ишлари режасининг «Демократик ислохотларни чуқурлаштириш шароитида давлат бошқарувини янада эркинлаштиришнинг асосий йўналишлари» мавзусидаги фундаментал лойиҳаси (2017–2021 йй.) доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади Ўзбекистон Республикасида идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни суд томонидан ҳақиқий эмас деб топишнинг маъмурий-ҳуқуқий жиҳатларини такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат тушунчаси, турлари ва ўзига хос хусусиятларини аниқлаш ва таҳлил қилиш;

суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш тушунчаси, турлари ва ўзига хос хусусиятларини таҳлил қилиш;

Ўзбекистонда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни суд томонидан ҳақиқий эмас деб топишнинг қонунчилик асосларини ўрганиш;

Ўзбекистонда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни адолатли ва самарали ташкил этиш мақсадида бу турдаги ишларни судда кўриш билан боғлиқ муаммоларни аниқлаш;

хорижий мамлакатларда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни судда кўришнинг процессуал жиҳатларини мамлакатимиз қонунчилиги билан солиштирган ҳолда ўрганиш ва ижобий хусусиятларни мамлакатимиз қонунчилигига жорий этиш билан боғлиқ масалаларни таҳлил қилиш;

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилиги ва хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибаларини ўрганиш асосида идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларни юритишда фуқаролар ва юридик шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш самарадорлигини оширишга қаратилган, жумладан, судга тааллуқлилиқ, тарафлар, қонунийликни текшириш доираси, ҳал қилув қарори билан боғлиқ илмий-амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг объекти Ўзбекистон Республикасида идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар юзасидан судларда ишларни кўриш билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлар тизими ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предмети Ўзбекистонда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларни ҳуқуқий тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, ҳуқуқни қўллаш амалиёти, хорижий мамлакатлар қонунчилиги ва амалиёти ҳамда илмий-назарий қарашлар ва ҳуқуқий категориялар ҳисобланади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот олиб боришда илмий билишнинг тарихий, тизимли, мантикий (анализ, синтез), қиёсий-ҳуқуқий, статистик, ижтимоий сўровлар ўтказиш, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни

ҳақиқий эмас деб топишга оид ҳуқуқни қўллаш амалиётини таҳлилий ўрганиб чиқиш усулларида фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

техник жихатдан тартибга солиш соҳасидаги вазирликлар ва идоралар томонидан қабул қилинган норматив ҳужжатлар Адлия вазирлигида мажбурий тартибда ҳуқуқий экспертизадан ўтказилиши зарурлиги асосланган;

идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда жисмоний ва юридик шахслар учун қўшимча тўлов ва йиғимларни белгилайдиган, ортиқча маъмурий ва бошқа чеклашларни назарда тутадиган, рухсат бериш хусусиятига эга бўлган ҳуқуқий нормаларнинг киритилиши мумкин эмаслиги асослаб берилган;

идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг индивидуал характердаги буйруқлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг индивидуал характердаги қарорлари юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар Ўзбекистон Республикаси Олий судига тааллуқли эмаслиги асослаб берилган;

идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларда суд томонидан Адлия вазирлигидан далил сифатида идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳуқуқий экспертизадан ўтганлиги тўғрисида маълумот ва давлат реестрига идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг ўз кучини йўқотганлиги ҳақида киритилган маълумотни талаб қилиб олиш мумкинлиги асосланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларнинг судга тааллуқлилигини такомиллаштириш бўйича амалдаги қонунчиликка таклиф ишлаб чиқилган;

идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳақиқий эмас деб топишда мурожаат қилувчи субъектлар доирасини кенгайтириш, суд томонидан текшириладиган далиллар рўйхати, жумладан, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган орган ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан тақдим этиладиган далилларни аниқлаштириш бўйича таклиф ишлаб чиқилган;

идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳақиқий эмас деб топишда номуайян шахслар томонидан жамоавий шикоят қилиш тартиби жорий этиш бўйича амалдаги қонунчиликни такомиллаштириш бўйича таклиф ишлаб чиқилган;

идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларда ҳал қилув қарорининг ҳулоса қисмида қарорни эълон қилиш ва нашр этиш тартибини кўрсатиб ўтиш бўйича таклиф ишлаб чиқилган;

идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар бўйича дастлабки ҳимоя чораларини кўриш ва иш юритишни

тугатишнинг алоҳида процессуал қоидаларини белгилаш бўйича таклиф ишлаб чиқилган;

«Ўзбекистон Республикаси Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги қонун лойиҳаси ишлаб чиқилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқот натижалари хорижий ва миллий қонунчилик нормалари, ривожланган давлатлар тажрибаси, ҳуқуқни қўллаш амалиёти ўрганилди, ижтимоий сўров ўтказилди, статистик маълумотларни таҳлил қилиш натижалари умумлаштирилиб, тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилди ҳамда олинган хулоса, таклиф ва тавсиялар апробациядан ўтказилиб, уларнинг натижалари етакчи миллий ва хорижий нашрларда эълон қилинди, ваколатли тузилмалар томонидан тасдиқланди ва амалиётга жорий қилинди.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти ундаги илмий-назарий хулосалар, таклиф ва тавсиялардан маъмурий ҳуқуқ соҳасида тадқиқот ишларини олиб боришда, «Давлат ва ҳуқуқ назарияси», «Конституциявий ҳуқуқ», «Маъмурий ҳуқуқ» ва «Маъмурий суд иш юритуви» каби фанларни ўқитиш жараёнида ҳамда методик тавсиялар тайёрлашда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни суд томонидан ҳақиқий эмас деб топиш амалиётини такомиллаштиришга қаратилган қатор қоида ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилганлигида ифодаланади ҳамда унинг натижаларидан соҳага оид қонун ҳужжатларини такомиллаштиришда, судлар томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш амалиётида фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш самарадорлигини ошириш тадқиқоти бўйича олинган илмий натижалар асосида:

техник жиҳатдан тартибга солиш соҳасидаги вазирликлар ва идоралар томонидан қабул қилинган норматив ҳужжатлар Адлия вазирлигида мажбурий тартибда ҳуқуқий экспертизадан ўтказилиши ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 12 августдаги 484-сон қарори билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг айрим қарорларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида (Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Давлат ҳуқуқий сиёсатини амалга оширишда адлия органлари ва муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» 2020 йил 19 майдаги ПФ-5997-сон Фармони)»ги қарори иловасининг 1-банд «а» кичик бандида ўз аксини топган (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Юридик таъминлаш бошқармасининг 2020 йил 4 ноябрдаги 12/20-18-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг амалга оширилиши вазирликлар ва идоралар томонидан қабул қилинадиган техник жиҳатдан тартибга солиш соҳасидаги норматив ҳужжатларда фуқаролар ва юридик шахслар ҳуқуқларини бузадиган қоидалар бўлишини олдини олишга хизмат қилган;

идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда жисмоний ва юридик шахслар учун қўшимча тўлов ва йиғимларни белгилайдиган, ортиқча маъмурий ва бошқа чеклашларни назарда тутадиган, рухсат бериш хусусиятига эга бўлган ҳуқуқий нормаларнинг киритилиши мумкин эмаслиги ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 12 августдаги 484-сон қарори билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг айрим қарорларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида (Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Давлат ҳуқуқий сиёсатини амалга оширишда адлия органлари ва муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» 2020 йил 19 майдаги ПФ–5997-сон Фармони)»ги қарори иловасининг 1-банд «б» кичик бандида ўз аксини топган (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Юридик таъминлаш бошқармасининг 2020 йил 4 ноябрдаги 12/20-18-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг амалга оширилиши идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга қўшимча тўлов ва йиғимларни белгилайдиган ва рухсат бериш хусусиятига эга бўлган ҳуқуқий нормалар киритилиши тақиқланишига хизмат қилган;

идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг индивидуал характердаги буйруқлари Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорларига, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг индивидуал характердаги қарорларининг Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорларига мувофиқлиги Олий судга тааллуқли эмаслиги бўйича таклиф «Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш» номли услубий қўлланманинг 2-параграф 3-хатбошисини ишлаб чиқишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2020 йил 12 октябрдаги 11-54-20-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг амалга оширилиши Олий судга тааллуқли бўлган ишларни белгилашга хизмат қилган;

идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларда суд томонидан Адлия вазирлигидан далил сифатида идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳуқуқий экспертизадан ўтганлиги тўғрисида маълумот ва давлат реестрига идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг ўз кучини йўқотганлиги ҳақида киритилган маълумотни талаб қилиб олиш мумкинлиги ҳақидаги таклиф «Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш» номли услубий қўлланманинг 2-параграф 9-хатбошисини ишлаб чиқишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2020 йил 12 октябрдаги 11-54-20-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг амалга оширилиши Адлия вазирлигининг жавобгар

сифатида жалб қилинганда тақдим этиши лозим бўлган далиллар доирасини белгилашга хизмат қилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 2 та халқаро ва 3 та республика илмий-амалий конференцияларида апробациядан ўтган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Тадқиқот мавзуси бўйича жами 21 та илмий иш, шу жумладан, ОАКнинг диссертация асосий илмий натижаларини чоп этишга тавсия этилган нашрларда 12 та мақола (11 та республика ва 1 та хорижий журналларда) чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Илмий-тадқиқот иши кириш, 9 параграфдан иборат бўлган уч боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва илова қисмларидан иборат бўлиб, унинг ҳажми 151 бетни ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг **кириш** қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати, унинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига боғлиқлиги, мавзу бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи, муаммонинг ўрганилганлик даражаси, мавзунинг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий тадқиқот ишлари билан алоқаси, унинг мақсад ва вазифалари, объекти ва предмети, усуллари, илмий янгилиги ва амалий натижаси, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти, жорий қилиниши, апробацияси, натижаларнинг эълон қилинганлиги, диссертациянинг ҳажми ва тузилиши ҳақида маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг биринчи боби **«Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни судда кўришнинг илмий-назарий таҳлили»** деб номланиб, унда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат ва суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш тушунчаси, турлари ва ўзига хос хусусиятлари, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш қонунчилигининг ривожланиш босқичлари каби масалалар таҳлил қилинган.

Тадқиқотчи идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат тушунчасини таҳлил қилишда кўплаб олимларнинг (М.Ахмедшаева, Х.Одилқориев, Э.Халилов, Ў.Мухамедов, Ж.Нематов, О.Файзиев, Э.Хожиев, Ю.Тихомиров, Н.Коркунов, С.Бошно, А.Лобашев, А.Савостин, Ю.Старилов, П.Кононов, Л.Хофманн, Р.Коммерсиан) фикрларидан фойдаланиб, улар билан мунозарага киришган. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат тушунчасига қуйидаги муаллифлик таърифи берилган:

«Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат бу вазирлик, давлат қўмитаси ва идора томонидан ташқи субъектларга қаратилган, ҳокимият ваколати доирасида қабул қилинадиган, оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган, номуайян шахслар (гуруҳи) учун муайян ҳуқуқий оқибатлар келтириб чиқаришга қаратилган, ўзидан юқори юридик кучга эга норматив-

ҳуқуқий ҳужжатларга асосланган ҳолда ва уларни ижро этиш учун қабул қилинган умум мажбурий расмий ҳужжатдир».

Тадқиқотчи томонидан «Маъмурий ҳуқуқ» фани бўйича ўқув адабиётларида идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ўрганиш маъмурий қонунчилик билан боғлаб таҳлил қилиш мақсадга мувофиқлиги асослантириб берилган. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат тушунчаси АҚШ, Буюк Британия ва Япониядаги маъмурий қонунчилик асосида ўрганилиб таҳлил қилинган. Жумладан, Буюк Британияда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга ўхшаш бўлган *delegated legislation* (делегация қилинган қонунчилик), АҚШда «*legislative rules*» мавжуд бўлиб, қонунчиликда қуйи ёки иккинчи даражали қонунчилик сифатида ҳам танилган.

Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг бошқа турлари, маъмурий ҳужжат ва маъмурий инструкциядан фарқли жиҳатлари таҳлил қилиниб, унинг ўзига хос хусусиятлари очиб берилган.

Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатга оид амалдаги қонунчилиكنи таҳлил қилган ҳолда, техник жиҳатдан тартибга солиш соҳасидаги норматив ҳужжатлар ҳуқуқий экспертизадан ўтказишга оид Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 9 октябрдаги 469-сон қарори билан тасдиқланган «Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар томонидан қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳуқуқий экспертизадан ва давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисида»ги Низомнинг 2¹-бандини такомиллаштириш бўйича таклиф ишлаб чиқилган.

Диссертант суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш тушунчаси, турлари ва ўзига хос хусусиятларини кўплаб олимлар (С.Brettschneider, А.Street, С.Никитин, Т.Паршина, Э.Замотаева, Н.Ярошенко, О.Бек, И.Витрук, С.Загаинова, В.Ржевский, Н.М. Чепурнова) фикрлари асосида таҳлил қилиб, миллий қонунчилик асосида ёритиб берган. Суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш тушунчасига қуйидагича муаллифлик таърифи берган:

«Суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш бу – суд назоратининг бир кўриниши ҳисобланиб, судга манфаатдор жисмоний ва юридик шахс томонидан тегишли ариза (шикоят) бериш орқали идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат ёки унинг айрим қисмлари билан бузилаётган ҳуқуқ, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш ва тиклашни кўзлаб маъмурий суд иш юритуви доирасида амалга ошириладиган суд фаолиятидир».

Тадқиқотчи томонидан миллий қонунчилигимиз ва ҳуқуқни қўллаш амалиётидан келиб чиққан ҳолда, суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текширишнинг ўзига хос хусусиятлари ва турлари таҳлил қилинган. Жумладан, суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текширишнинг шаклига кўра, бевосита ва билвосита турларига бўлиб, улар юзасидан муаллифлик таърифлари берилган.

Суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини ислоҳ қилиниши мезонига кўра уч ривожланиш босқич, яъни биринчи босқич (собик совет давридан мустақиллик давригача), иккинчи босқич (Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан бошлаб, 2018 йилда Ўзбекистон Республикаси Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекси (кейинги ўринларда-МСИЮтК) қабул қилингунга қадар), учинчи босқич (2018 йилдан бугунги кунга қадар)га бўлиш мумкинлиги асослантирилган.

Диссертациянинг иккинчи боби «Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар бўйича судда иш юритишнинг айрим процессуал жиҳатлари» деб номланиб, судга тааллуқлилиқ, суд ишларини юритишдаги тарафлар, маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш доирасида идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш масалалари таҳлил қилиниб, миллий қонунчилиқни такомиллаштириш борасида таклифлар илгари сурилган.

Диссертант судга тааллуқлилиқ масаласини таҳлил қилишда Германия, Россия, Озарбайжон ва Арманистон тажрибаси асосида Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди ва Олий судига тааллуқли ишлар ўртасида фарқларни ажратиб берган. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар Ўзбекистон Республикаси Олий судига тааллуқли эканлиги, суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясига мувофиқлиги текширилмаслиги асослантириб берилган. Буни идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг ижросини таъминлаш учун эмас, балки қонун ҳужжатида кўрсатилган нормаларни аниқлаштириш ва унинг ижросини таъминлаш учун қабул қилиниши ва Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни Конституцияга мувофиқлигини текширмаслиги билан асослантирилган. Ўз навбатида, хорижий мамлакатлар маъмурий суд иш юритуви қонунчилигида норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларни ҳал қилишда норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни Конституцияга мувофиқлиги текширилмаслиги билан исботлаб берилган. Таҳлиллар натижасидан келиб чиқиб, МСИЮтКнинг 179-моддасига ўзгартириш киритиш бўйича таклиф ишлаб чиқилган. Шунингдек, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларнинг судга тааллуқлилиги тушунчасига қуйидагича муаллифлик таърифи берилган:

«Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларнинг судга тааллуқлилиги деганда, вазирлик, давлат қўмитаси ва идора томонидан қабул қилинган, оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган ва номуайян шахслар (гуруҳи) учун муайян ҳуқуқий оқибатлар келтириб чиқаришга қаратилган ҳужжатни тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисида фуқаро ёки юридик шахс томонидан берилган ариза (шикоят) бўйича ишни маъмурий суд иш юритуви доирасида кўриб чиқиш тушунилади».

Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларда тарафлар доираси миллий қонунчилик ва хорижий мамлакатлар (Россия, Арманистон ва Озарбайжон) тажрибаси асосида таҳлил қилинган. Мазкур тоифадаги ишларда номуайян доирадаги шахслар гуруҳи томонидан жамоавий ариза бериш тартибини жорий этиш, давлат органи ва прокурорнинг судга мурожаат қилиш ҳуқуқини белгилаш ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигини ишга жавобгар сифатида жалб қилиш бўйича қонунчиликни такомиллаштириш юзасидан таклифлар илгари сурилган.

Маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш доирасида суд амалиётини такомиллаштириш бўйича бир қатор таклифлар илгари сурилган. Жумладан, маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни маъмурий судлар томонидан кўриб чиқиш таркибида идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қўлламаслик ҳуқуқидан фойдаланиши мумкин эмаслиги таклиф этилган. Мазкур таклиф Япония ва Россия маъмурий суд иш юритуви қонунчилиги асосида асослантириб берилган.

Диссертациянинг учинчи боби **«Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш, суднинг ҳал қилув қарори ва ишларни судда кўришнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш истиқболлари»** деб номланиб, суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш шартлари, далиллар, суднинг ҳал қилув қарори мазмуни ва мазкур тоифадаги ишларни судда кўришнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш масалаларига бағишланган.

Мазкур боб доирасида суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш шартлари доирасида олиб борилган тадқиқотлар (К.Ичиҳаши, Ж.Томлинсон, К.Шеридан, Ю.Тихомиров, О.Ерамина, С.Никитин, В.Кирсанов, Ю.Попова, О.Файзиев)ни ва Япония, Россия давлатлари тажрибасини таҳлил қилган ҳолда, қонунийликни текширишнинг шаклий, ҳақиқий (мазмун-моҳияти юзасидан) ва маъмурий ихтиёрийлик (дискрецион ваколат)ни қўллаш қонунийлиги каби шартларга ажратиш лозимлиги асослаб берилган. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 9 октябрдаги 469-сон қарори билан тасдиқланган «Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар томонидан қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳуқуқий экспертизадан ва давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисида»ги Низомнинг 5-бандини такомиллаштириш бўйича таклиф ишлаб чиқилган.

Диссертант томонидан далиллар доирасини таҳлил қилишда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишнинг хусусиятидан келиб чиқиб, суд амалиётини такомиллаштириш бўйича таклиф берилган. Жумладан, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳаси, ҳужжатни қабул қилган органнинг юридик хизмати хулосаси, ҳужжатни

қабул қилишнинг мақсадга мувофиқлигини асослашдан иборат бўлган тушунтириш хати, ҳужжат лойиҳасини келишиш тўғрисидаги маълумот, ҳужжатни қабул қилган коллегиял орган йиғилишининг баённомаси, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига ҳуқуқий экспертизадан ва давлат рўйхатидан ўтказишга тақдим этиладиган қабул қилган органнинг кузатув хати, ҳуқуқий экспертизадан ўтганлиги тўғрисида маълумот ва эксперт хулосаси, ҳужжатнинг давлат реестрига рўйхатдан ўтказиш рақами берилган ҳолда ҳужжатнинг давлат рўйхатидан ўтганлиги тўғрисида маълумот, давлат реестрига ҳужжатнинг ўз кучини йўқотганлиги ҳақида киритилган маълумот, ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисида суд ишларини юритишда экспертларнинг хулосалари, мутахассисларнинг маслаҳатлари (тушунтиришлари), гувоҳларнинг кўрсатувлари, ишда иштирок этувчи шахсларнинг тушунтиришларидан далил сифатида фойдаланиши мумкинлиги асослантирилган.

Тадқиқотчи томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар натижаси бўйича чиқарилган ҳал қилув қарорининг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилиниб, ҳал қилув қарори хулоса қисмида суд ҳал қилув қарори устидан кассация тартибида шикоят қилиш (протест келтириш) тартибини кўрсатиш лозимлиги асослантирилган. Суднинг ҳал қилув қарори хулоса қисмида ушбу тартибни кўрсатиб ўтиш идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ҳал қилув қарори дарҳол кучга кириши нуқтаи назаридан ҳамда хорижий мамлакатлар тажрибаси асосида исботлаб берилган. Ўз навбатида, агар идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат ҳақиқий эмас деб топилган тақдирда, суд ҳал қилув қарори хулоса қисмида суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган органга суд ҳал қилув қарорини расмий босма нашрда эълон қилиниши лозимлиги, агар расмий босма нашр ўз фаолиятини тўхтатган бўлса, суд ҳал қилув қарори ёки унинг қабул қилинганлиги тўғрисида хабар бошқа босма нашрда эълон қилиш ва ҳужжатни юқори юридик кучга эга бўлган қонун ҳужжатиغا мувофиқлаштириш ва бу ҳақида суднинг ҳал қилув қарори қонуний кучга кирган кундан эътиборан бир ой ичида хабар қилиш мажбуриятини юклаш лозимлиги таҳлил қилинган. Шу нуқтаи назардан, МСИЮтКнинг 182-моддасига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш бўйича таклиф ишлаб чиқилган.

Шу билан бирга, тадқиқотчи томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш оқибатлари таҳлил қилиниб, мазкур масала суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилган идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни такрорловчи бошқа идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатга суд ҳал қилув қарорининг таъсири нуқтаи назардан таҳлил қилинган. Бугунги кунда МСИЮтКда ушбу тартибот назарда тутилмаганлигидан келиб чиқиб, МСИЮтКга қўшимча 183¹-модда (Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топиш оқибатлари) киритиш бўйича таклиф ишлаб чиқилган.

Тадқиқотчи томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар бўйича дастлабки ҳимоя чораларини кўриш масаласи таҳлил қилиниб, МСИЮтКда белгиланган умумий асослардаги дастлабки ҳимоя чораларини идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларга татбиқ этиб бўлмаслиги асослантирилган. Хорижий мамлакатлар тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, мазкур тоифадаги иш доирасида алоҳида тартибда дастлабки ҳимоя чораларини кўриш кераклиги асослантириб берилган. МСИЮтКга қўшимча 180¹-модда (Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги иш бўйича дастлабки ҳимоя чоралари) киритиш таклифи берилган.

Шунингдек, тадқиқотчи томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар бўйича иш юритишни тугатиш асослари таҳлил қилинган бўлиб, МСИЮтКнинг 108-моддасида белгиланган умумий асослардан ташқари алоҳида асосларни белгилаш лозимлиги асослантирилган. Жумладан, низолашаётган идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг таъсири аризачининг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига даҳл қилиш тўхтаса, ҳужжат бекор қилинса ёки ўзгартирилса ва судга мурожаат қилган шахс ўз талабидан воз кечса ва суд томонидан буни қабул қилишга тўсқинлик қиладиган жамоат манфаатлари бўлмаса, иш юритишни тугатиш лозимлиги бўйича таклиф берилган.

Диссертант идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларни судда кўришнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш масалаларини таҳлил қилган ҳолда, соҳага оид илмий тадқиқот ишларини ривожлантириш, ўқув жараёни ва қонунчилик асосларини такомиллаштириш масалаларини ҳам таҳлил қилган.

Тадқиқотчи томонидан Россия Федерацияси Маъмурий суд иш юритуви кодекси 21-боби, Озарбайжон Маъмурий процессуал кодексининг 15-боби, Украина Маъмурий процессуал кодексининг 11-боби ва бошқа давлатларнинг маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларида идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатдан ташқари бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар юзасидан ҳам низолашиш мавжудлигидан келиб чиқиб, келгусида Ўзбекистонда ҳам қонун ости ҳужжатлар, жумладан маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг норматив характердаги қарорлари юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар бўйича маъмурий суд иш юритувининг алоҳида процессуал тартибини жорий қилиш муҳимлиги таъкидланган.

Тадқиқот иши доирасида ўтказилган сўровнома натижасига кўра, «*Сиз идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат(вазирлик, давлат қўмиталари ва идоралар томонидан қарор ва буйруқ тарзида қабул қилинадиган умум мажбурий ҳужжат)ни суд томонидан ҳақиқий эмас деб топиш тартиботидан хабардормисиз?*» деган саволга сўровномада қатнашган респондентларнинг қарийб 60 %и «йўқ» деб жавоб берганлиги сабабли, фуқаролар ўртасида мазкур тартиботни кенг тушунтириш учун буклетлар, видеороликлар қилиш ва тарғибот ишларини олиб бориш муҳим эканлиги асослантирилган.

Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни судда кўришга оид қонунчиликни такомиллаштириш истиқболлари сифатида «Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексга ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш, Ўзбекистон Республикаси Олий суди ва Адлия вазирлиги ҳамкорлигини такомиллаштириш, судьялар учун идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларнинг процессуал хусусиятларини ўрганишга қаратилган махсус курс ташкил этиш бўйича таклифлар илгари сурилган.

ХУЛОСА

Амалга оширилган тадқиқот натижасида қуйидаги илмий-назарий хулосалар, қонун ҳужжатларини такомиллаштиришга доир таклифлар ва ҳуқуқни қўллаш амалиётини ривожлантиришга қаратилган тавсиялар илгари сурилди:

I. Илмий-назарий хулосалар

1. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат тушунчасига қуйидагича муаллифлик таърифи берилди:

Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат бу вазирлик, давлат қўмитаси ва идора томонидан ташқи субъектларга қаратилган, ҳокимият ваколати доирасида қабул қилинадиган, оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган, номуайян шахслар (гуруҳи) учун муайян ҳуқуқий оқибатлар келтириб чиқаришга қаратилган, ўзидан юқори юридик кучга эга норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга асосланган ҳолда ва уларни ижро этиш учун қабул қилинган умум мажбурий расмий ҳужжатдир.

2. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатга хос бўлган умумий белгилардан ташқари фақат идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатга хос бўлган белгилар аниқланди. Жумладан, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлиги суд томонидан текширилиши ва натижасига кўра ҳақиқий эмас деб топилиши, оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган ижтимоий муносабатларга нисбатан қабул қилиниши, уни қабул қилишнинг маълум маънодаги ўзига хос тартиб-таомили ҳам мавжуд.

3. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилиш тартиб-таомили қонун билан ўрнатилиши мақсадга мувофиқлиги асослантирилди.

4. Ўзбекистонда суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текширишнинг текшириш воситасида амалдаги қонун ҳужжати ўз кучини йўқотишида ифодаланадиган норма ижодкорлигига боғлиқлиги, судларнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни текшириш бўйича ҳаракатининг бир кўриниши ва маъмурий одил судлов фаолияти каби хусусиятлари мавжудлиги асослаб берилди.

5. Суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш тушунчасига қуйидаги муаллифлик таърифини бериш таклиф этилди:

Суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлиги текшириш бу – суд назоратининг бир кўриниши ҳисобланиб, судга манфаатдор жисмоний ва юридик шахс томонидан тегишли ариза (шикоят) бериш орқали идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат ёки унинг айрим қисмлари билан бузилаётган ҳуқуқ, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш ва тиклашни кўзлаб маъмурий суд иш юритуви доирасида амалга ошириладиган суд фаолиятидир.

6. Суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш шаклига кўра, бевосита ва билвосита турларга бўлиб ўрганиш таклиф этилиб, унга қуйидагича муаллифлик таърифлари берилди:

Суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини бевосита текшириш деганда, манфаатдор жисмоний ёки юридик шахс ташаббусига кўра маъмурий суд иш юритуви тартибида бевосита идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топиш талабига кўра низолашилаётган ҳужжатнинг қонунийлигини суд томонидан текшириш тушунилади;

Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текширишнинг билвосита шакли деганда, манфаатдор шахс (жисмоний ва юридик шахс, прокурор ёки қонунда назарда тутилган бошқа давлат органлари) ташаббусига кўра устидан шикоят қилинаётган қарор ёки унинг айрим қисмларини ҳақиқий эмас деб топиш ёхуд ҳаракатларни (ҳаракатсизликни) қонунга хилоф деб топиш тўғрисидаги ариза (шикоят)ни кўриб чиқиш жараёнида тегишли идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат тўлиқ ёки қисман ғайриқонуний бўлганда, суднинг мазкур ғайриқонуний ҳужжатни тўлиқ ёки қисман қўлламаслиги тушунилади.

7. Суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини ислоҳ қилиниши мезонига кўра уч ривожланиш босқич, яъни биринчи босқич (собик совет давридан мустақиллик давригача), иккинчи босқич (Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан бошлаб, 2018 йилда Ўзбекистон Республикаси Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекс қабул қилингунга қадар), учинчи босқич (2018 йилдан бугунги кунга қадар)га бўлиш мумкинлиги асослантирилди.

8. Ўзбекистонда фуқаро ёки юридик шахснинг идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ариза (шикоят) билан судга мурожаат қилиш ҳуқуқи 2018 йилда биринчи марта жорий қилинганлиги илмий жиҳатдан асослантирилди.

9. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишларнинг судга тааллуқлилиги деганда, вазирлик, давлат қўмитаси ва идора томонидан қабул қилинган, оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган ва номуайян шахслар (гуруҳи) учун муайян ҳуқуқий оқибатлар келтириб чиқаришга қаратилган ҳужжатни тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисида фуқаро ёки юридик шахс

томонидан берилган ариза (шикоят) бўйича ишни маъмурий суд иш юритуви доирасида кўриб чиқиш тушунилади.

10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг индивидуал характердаги буйруқлари Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорларига, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг индивидуал характердаги қарорларининг Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорларига мувофиқлиги Олий судга тааллуқли эмаслиги асослаб берилди.

11. Суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш шартларини уч шаклга, жумладан, шаклий қонунийлик, ҳақиқий (мазмун-моҳияти юзасидан) қонунийлик ва маъмурий ихтиёрийлик (дискрецион ваколат)ни қўллаш қонунийлигига бўлиш таклиф этилди.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштиришга оид таклиф ва тавсиялар:

12. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 9 октябрдаги 469-сон қарори билан тасдиқланган «Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар томонидан қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳуқуқий экспертизадан ва давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисида»ги Низомнинг 2¹-бандининг 3-қисмини қуйидаги тарзда ўзгартириш таклиф этилди:

«Вазирликлар ва идоралар томонидан қабул қилинган техник жиҳатдан тартибга солиш соҳасидаги норматив ҳужжатлар Адлия вазирлигида мажбурий тартибда ҳуқуқий экспертизадан ўтказилади ҳамда ижобий хулоса берилган тақдирда ҳисобга олинади».

13. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 9 октябрдаги 469-сон қарори билан тасдиқланган «Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар томонидан қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳуқуқий экспертизадан ва давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисида»ги Низомнинг 5-банднинг тўртинчи хатбоши қуйидаги тахрирда баён этиш таклиф этилди:

«жисмоний ва юридик шахслар учун жавобгарлик, қўшимча тўлов ва йиғимларни белгилайдиган, ортиқча маъмурий ва бошқа чеклашларни назарда тутадиган, улар учун асосланмаган харажатлар юзага келишига олиб келадиган, рухсат бериш хусусиятига эга бўлган ҳуқуқий нормалар кiritилиши тақиқланади».

14. Судга тааллуқли ишларни аниқлаштириш мақсадида МСИЮтКнинг 179-моддасини қуйидаги тарзда ўзгартириш таклиф этилди:

«Ўзига нисбатан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг амал қилиши татбиқ этиладиган фуқаро ёки юридик шахс мазкур ҳужжат қонун ҳужжатлари билан кафолатланган ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузган деб ҳисобласа, ушбу идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат қилишга ҳақли».

15. МСИЮТКнинг 179-моддасига қуйидаги қўшимча киритиш таклиф этилди:

«Прокурор юқори юридик кучга эга қонун ҳужжатларига мос келмайдиган ва бошқа шахсларнинг ҳуқуқларини, эркинликларини ва фуқароларнинг қонуний манфаатларини бузадиган идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қисман ёки тўлиқ ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат қилишга ҳақли.

Қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда, давлат органлари фуқаролар ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қисман ёки тўлиқ ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат қилишга ҳақли. Ариза берган мазкур органлар аризачининг барча ҳуқуқларидан фойдаланади ҳамда унинг мажбуриятларини ўз зиммасига олади».

16. МСИЮТКга қуйидаги моддани киритиш таклиф этилди:

«179¹-модда. Номуайян доирадаги шахслар гуруҳи томонидан жамоавий ариза бериш тартибида идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар юзасидан низолашиш тўғрисидаги маъмурий ишда иштирок этиш

Маъмурий ёки бошқа оммавий ҳуқуқий муносабатларнинг иштирокчилари бўлган фуқаролар, қонунда белгиланган ҳолларда бошқа шахслар бир гуруҳ шахсларнинг бузилган ёки баҳсли ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш учун судга жамоавий ариза билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга. Бундай мурожаат учун асос қуйидаги шартларнинг мавжудлиги ҳисобланади:

1) шахслар гуруҳининг чекланмаганлиги ва гуруҳ аъзолари сонининг ноаниқлиги, бу гуруҳ аъзоларининг талабларини якка тартибда ва ушбу Кодекснинг 41-моддасига (Ишда бир нечта аризачини иштирок этиши) кўра ҳал этишнинг қийинлиги;

2) низо мазмунинг бир хиллиги;

3) умумий жавобгарнинг мавжудлиги;

4) гуруҳнинг барча аъзолари томонидан ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун бир хил усулдан фойдаланиш.

Агар судга бир гуруҳ шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш тўғрисида талаб қўйган шахс судга мурожаат қилган кунга қадар камида йигирма киши ушбу талабга қўшилган бўлса, бир гуруҳ шахсларнинг бузилган ва баҳсли ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги маъмурий ишлар суд томонидан қўриб чиқилади.

Аризага қўшилиш ариза матнини имзолаш ёки аризага қўшилиш тўғрисида ёзма равишда ариза бериш орқали амалга оширилади.

Жамоавий аризада бир гуруҳ шахслар манфаати учун тегишли маъмурий ишни олиб бориш ишониб топширилган шахс ёки бир нечта шахс кўрсатилиши шарт. Бундай ҳолда, бундай шахс ёки шахслар ишончномасиз иш юритадилар, аризачиларнинг ҳуқуқларидан фойдаланадилар ва процессуал мажбуриятларини ўз зиммаларига оладилар».

17. МСИЮТКга қуйидаги қўшимча модда киритиш таклиф этилди:

«180¹-модда. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги иш бўйича дастлабки ҳимоя чоралари

Суд ишда иштирок этувчи шахснинг аризасига кўра низолашилаётган ҳужжатни ёки унинг айрим қоидаларини қўллашни тақиқлаш шаклида дастлабки ҳимоя қилиш чораларини кўришга ҳақлидир. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар бўйича бошқа дастлабки ҳимоя чораларини кўришга йўл қўйилмайди».

18.МСИЮТКнинг 181-моддани қуйидаги қўшимчалар билан тўлдириш таклиф этилди:

«Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисида маъмурий иш бўйича иш кўзғатилган тақдирда, суд жавобгарга ушбу иш кўзғатилганлиги тўғрисида расмий равишда эълон қилиш мажбуриятини юклайди.

Суд идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишни ҳал этишда уни давлат рўйхатидан ўтказган орган — Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигини жавобгар сифатида жалб қилиши лозим».

19. МСИЮТКнинг 181-моддасининг 3-қисмини қуйидаги тарзда ўзгартириш таклиф этилди:

«Суд идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишни кўришда унинг тўлалигича ёки муайян қисми нисбатан юқори юридик кучга эга бўлган қонун ҳужжатиға мувофиқлигини ва *уни қабул қилиш ва эълон қилиш тартиб-таомилининг тўғрилигини, маъмурий ихтиёрийлик (дискрецион ваколат)ни қўллаш қонунийлигини*, шунингдек низолашилаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган органнинг ваколатларини ҳамда унинг Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида давлат руйхатидан ўтганлигини текширади».

20. МСИЮТКга қуйидаги қўшимча модда киритиш таклиф этилди:

«181¹-модда. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги иш юритишни тугатиш

Агар ушбу Кодекснинг 108-моддасида назарда тутилган асослар мавжудлигини аниқласа, суд идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги маъмурий ишни тугатади.

Суд, шунингдек, агар идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги маъмурий иш бўйича иш юритишни қуйидаги ҳолларда тугатиш ҳуқуқига эга:

1) низолашиётган идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг аризачининг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига таъсир қилиши тўхтаса, бекор қилинса ёки ўзгартирилса;

2) судга мурожаат қилган шахс ўз даъвосидан воз кечса ва суд томонидан ушбу талабни қабул қилишга тўсқинлик қиладиган жамоат манфаатлари йўқ бўлса.

Суд, шунингдек, аризадан воз кечишни, агар бу қонун ҳужжатларига зид бўлса ёки бошқа шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузса, қабул қилмайди. Бундай ҳолларда суд ишни мазмунан кўради.

Ушбу Кодекснинг идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги маъмурий иш бўйича иш юритишни тугатиш бошқа шахсларнинг судга мурожаат қилинишига тўсқинлик қилмайди».

21. МСИЮтКнинг 182-моддасига қуйидаги тарзда ўзгартириш ва қўшимча киритиш таклиф этилади:

«Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги аризани қаноатлантириш ҳақидаги ҳал қилув қарорининг хулоса қисмида қуйидагилар кўрсатилган бўлиши керак:

1) идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган органнинг номи, ҳужжатнинг номи, рақами ва қабул қилинган санаси;

2) идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топилганлиги;

3) суд харажатларини тақсимлаш;

4) ҳал қилув қарори устидан шикоят қилиш (*протест келтириш*) муддати ва тартиби.

Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат ҳақиқий эмас деб топилган тақдирда суд ҳужжатни қабул қилган орган зиммасига қуйидаги мажбуриятларни юклайди:

суд ҳал қилув қарори расмий босма нашрда эълон қилиниши лозимлиги, агар расмий босма нашр ўз фаолиятини тўхтатган бўлса, суд ҳал қилув қарори ёки унинг қабул қилинганлиги тўғрисида хабар бошқа босма нашрда эълон қилиш;

ҳужжатни юқори юридик кучга эга бўлган қонун ҳужжатига мувофиқлаштирилиши ва бу ҳақида суднинг ҳал қилув қарори қонуний кучга кирган кундан эътиборан бир ой ичида хабар қилиш.

*Суднинг идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишни кўриш натижаси бўйича қабул қилган ҳал қилув қарори устидан кассация тартибида шикоят қилиш (*протест келтириш*) мумкин».*

22. МСИЮтКга идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ҳал қилув қарори оқибатлари бўйича қуйидаги алоҳида норма киритиш таклиф этилди:

«183¹-модда. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топиш оқибатлари

Суд идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топса, ушбу идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат таркибини такрорлайдиган бошқа идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ҳам қўлланилиши мумкин эмас.

Агар суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топилиши муносабати билан оммавий ҳуқуқий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишда ҳуқуқий бўшлиқ юзага келса, бунинг оқибатида номуайян шахсларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилишига олиб келиши мумкин бўлса, суд идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган давлат органига идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг ўрнини босадиган янги идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилиш мажбуриятини юклаш ҳуқуқига эга».

23. Ўзбекистон Республикаси адлия вазирининг 2014 йил 28 февралдаги 53-мх-сон буйруғи билан тасдиқланган Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тайёрлаш ва қабул қилиш Қоидаларининг 5-бандига қуйидаги қўшимча киритиш таклиф этилди:

«Суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилган идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат ушбу Қоидалар асосида бекор қилиниши лозим».

III. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш билан боғлиқ амалиётни такомиллаштиришга оид таклиф ва тавсиялар

24. Ўзбекистон Республикасида суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текширишнинг билвосита тури юзасидан суд амалиётини такомиллаштириш бўйича маъмурий судлар маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш таркибида суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилмаган идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қўлламаслик ҳуқуқидан фойдаланиши мумкин эмаслиги таклиф этилди.

25. Маъмурий судлар маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш таркибида манфаатдор шахс томонидан иш кўриш жараёнида суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилмаган идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қўлламасликни талаб қилса, суд мазкур идоравий норматив-ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш ҳақидаги талаб билан алоҳида тартибда мурожаат қилиш тартиботи борлигини тушунтириб, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қўллаши лозим. Шунингдек, ҳал қилув қарорининг асослантирувчи қисмида манфаатдор шахсга идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш талаби билан МСИЮТК 22-боби тартибида Ўзбекистон Республикаси Олий судига мурожаат қилиши мумкинлигини тушунтириб ўтиши лозимлиги таклиф этилди.

26. Агар манфаатдор шахс томонидан маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари ва ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) ноқонуний деб топиш билан бир қаторда, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳам ҳақиқий эмас деб топиш талаби ҳам суд томонидан хатога йўл

қўйилиб, иш юритишга қабул қилинган бўлса, суд идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш талабига оид қисми бўйича МСИЮтКнинг 34-моддасига асосан, ишни Ўзбекистон Республикаси Олий суди маъмурий ишлар бўйича судлов ҳайъатида кўришга ўтказиш тўғрисида ажрим чиқариши лозимлиги таклиф этилди.

27. Ўзбекистон Республикаси Олий суди «Маъмурий ишларни кўришда биринчи инстанция суди томонидан процессуал қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида»ги Пленум қарорига қуйидаги қўшимча банд киритиш таклиф этилди:

«6¹. Суд идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишни ҳал этишда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳаси, ҳужжатни қабул қилган органнинг юридик хизмати ҳулосаси, ҳужжатни қабул қилишнинг мақсадга мувофиқлигини асослашдан иборат бўлган тушунтириш хати, ҳужжат лойиҳасини келишиш тўғрисидаги маълумот, ҳужжатни қабул қилган коллегиял орган йиғилишининг баённомаси, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига ҳуқуқий экспертизадан ва давлат рўйхатидан ўтказишга тақдим этиладиган қабул қилган органнинг кузатув хати, ҳуқуқий экспертизадан ўтганлиги тўғрисида маълумот ва эксперт ҳулосаси, ҳужжатнинг давлат реестрига рўйхатдан ўтказиш рақами берилган ҳолда ҳужжатнинг давлат рўйхатидан ўтганлиги тўғрисида маълумот, давлат реестрига ҳужжатнинг ўз кучини йўқотганлиги ҳақида киритилган маълумот, ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисида суд ишларини юритишда экспертларнинг ҳулосалари, мутахассисларнинг маслаҳатлари (тушунтиришлари), гувоҳларнинг кўрсатувлари, ишда иштирок этувчи шахсларнинг тушунтиришларидан далил сифатида фойдаланиши мумкин».

28. Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактабида идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар бўйича ўқув курси ташкил этиш ва услубий қўлланмалар тайёрлаш лозимлиги асослантилди.

**SCIENTIFIC COUNCIL No DSc.07/30.12. 2019.Yu.22.02
FOR AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
AT THE TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW**

TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

ARTIKOV DILMUROD RAKHMATILLAEVICH

**ADMINISTRATIVE LEGAL ASPECTS OF COURT PROCEEDINGS OF
INVALIDATING DEPARTMENTAL NORMATIVE LEGAL ACT**

**12.00.02.– Constitutional law. Administrative law.
Finance and customs law**

**Doctoral (PhD) dissertation abstract
on legal sciences**

Tashkent – 2020

The theme of the doctoral dissertation (PhD) was registered at the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under number B2020.3.PhD/Yu403.

The dissertation has been prepared at Tashkent State University of Law.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English, Russian (resume)) on the website of the Scientific council (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) and of «ZiyoNet» Information and educational portal (www.ziynet.uz).

Scientific supervisor:

Nematov Jurabek Nematilloevich,
Doctor of Science in Law,
Associate Professor

Official opponents:

Otaxanov Foziljon Xaydarovich,
Doctor of Science in Law, Professor

Khojiev Erkin Tuygunovich
Candidate of Science in Law,
Associate Professor

Leading organization:

High school judges with the Supreme judicial
council of the Republic of Uzbekistan

The defense of the dissertation will take place on January 15, 2021 at 14:00 at the meeting of the Scientific Council No. DSc. DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 at Tashkent State University of Law (Address: 100047, Tashkent city, Sayilgoh Street 35. Phone.: (99871) 233-66-36; Fax:(99871) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

The doctoral dissertation (PhD) can be reviewed at the Information resource center of Tashkent State University of Law (registered under № 946). (Address: 100047, Tashkent city, Sayilgoh Street 35. Phone.: (99871)233-66-36; e-mail: info@tsul.uz).

The abstract of dissertation sent out on «30» December 2020.

(mailing report N 10 on «30» December 2020).

R.R.Khakimov

Chairman of the Scientific Council on
awarding scientific degrees, Doctor of
Science in Law, Professor

I.R.Bekov

Scientific secretary of the Scientific
Council on awarding scientific degrees,
Candidate of Science in Law, Professor

M.A.Axmedshaeva

Chairman of Scientific seminar under the
Scientific Council on awarding scientific
degrees, Doctor of Science in Law,
Professor

INTRODUCTION (abstract of PhD thesis)

The actuality and relevance of the dissertation theme. In the world, particular attention is being paid to the improvement of the legislation on administrative court proceedings in the review over the activities of the executive bodies. This is essential for ensuring the principle of separation of powers in practice, the introduction of effective mechanisms for the protection of the rights and freedoms of the individual. Judicial review over the activities of the executive authority is one of the main requirements for evaluation within the framework of the World Justice Project and within the framework of this project, the rating of 128 countries on this right index is published annually¹. In particular, in recent years, the judicial review institute has been used to prevent violations of the rights and freedoms of citizens due to by-laws, which serve to ensure the implementation of the Constitution and laws by governments.

A number of scientific studies are being carried out on the issues of ensuring openness and transparency in the resolution of public legal disputes in the world, determining the legal status of the parties to the dispute, implementation of judicial review over the law making process of state authorities, including the procedural basis of judicial review over by-laws aimed at executing the Constitution and laws. Particular attention is paid to the wide introduction of modern information technologies in the field as a research direction, which plays a vital scientific and practical role.

Extensive coverage measures are being implemented on issues of ensuring the independence of the judiciary in the country, making it an independent branch of the government that ensures the rights and freedoms of citizens, its specialization, in particular, new administrative courts have been established in the history of our country to improve its activities, reviewing the legality of the departmental normative-legal acts by the court. “Ensuring the guarantees of reliable protection of the rights and freedoms of citizens”² is defined as one of the priority areas of the judicial system promotion, and research in this area is of urgent importance.

This dissertation research will serve as the implementation of the tasks set out in Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan (2018), Law of the Republic of Uzbekistan “On Normative Legal Acts” (2012), Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “On approval of the Concept of Administrative Reforms in the Republic of Uzbekistan” PD-5185 (2017), PD-6034 “On additional measures to further improve the activities of courts and increase the efficiency of justice” (2020), PD-5997 “On measures to further improve the activities of justice authorities and institutions in the implementation of state legal policy” (2020) and other normative legal acts.

---

¹ The World Justice Project Rule of Law Index® 2020 // https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-ROLI-2020-Online_0.pdf

² Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 No. PF-4947 "On Strategy of Actions for further development of the Republic of Uzbekistan" // Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 6, Article 70.

The dependence of the research on the priority areas of development of science and technologies in the country. This research work was performed within the framework of the priority “Democratic and the spiritual and moral and cultural development of the Legal Society, the formation of an innovative economy” of the science and technology development of the Republic.

The extent of the study of the research problem. There has been a handful of research on administrative legal aspects of court proceedings of invalidating departmental normative legal acts by national scientists. The analysis of this area is mainly based on a general approach.

Uzbek scientists M.Akhmedshaeva, B.Abdullaev, Sh.Berdiyarov, G.Mirzaeva, U.Mukhammedov, F.Otakhonov, H.Odilqoriev, A.Saidov, I.Tulteev, Sh.Fayziev, M.Khusanova, O.Khusanov, R.Khakimov, H.Khayitov, E.Khalilov, Sh.Yakubov, A.Hashimkhanov studied the scientific and theoretical bases of law making. I.Khamedov, L.Khvan, E.Khojiev, G.Khakimov, and I.Tsay discussed some aspects of administrative court proceedings, O.Fayziev discussed the issue of increasing the efficiency of legal examination and state registration of departmental normative legal acts and J.Nematov’s research has been conducted on some aspects of the judicial review of departmental normative legal acts³.

Some aspects of judicial review of the legality of departmental normative legal acts in foreign countries were researched by foreign scientists as V.Taylor, L.David, E.Robert, K.Ichihashi, T.Jirou, K.Kenji, M.Tsutomu, S.Tashifumi, H.Ito, T.Jujiro, Sh.Hiroshi, U.Nobushige, S.Keiko, H.Hiroyuki, as well as the CIS countries S.Nikitin, M.Nosenko, Y.Tikhomirov, M.Treushnikov, Y.Popova, M.Fokina, V.Kirsanov, O.Eremina, A.Kozlov, O.Bek, V.Yarkov, S.Boshno⁴.

Nevertheless, the issue of invalidation of a departmental normative legal act by a court has not been studied as a monographic study of the improvement of the legislation of the Republic of Uzbekistan from the point of view of administrative law, analyzing the positive experience of foreign countries.

Relation of the dissertation’s theme to the scientific-research work of higher education institution where it was implemented. The research was conducted within the framework of the fundamental project of the research plan “The main directions for further liberalization of public administration in the context of deepening democratic reforms” (2017-2021) of the Tashkent State University of Law.

The aim of the research is to develop proposals and recommendations to improve the administrative legal aspects of court proceedings of invalidating departmental normative legal act in the Republic of Uzbekistan.

Research objectives:

identification and analysis of the concept, types and peculiarities of the departmental normative legal act;

analysis of the concept, types and peculiarities of reviewing the legality of the departmental normative legal act by the court;

---

³ A complete list of the research of these scientists is available in the reference section of the dissertation.

⁴ A complete list of the research of these scientists is available in the reference section of the dissertation.

the research on the legal basis for the invalidation of departmental normative legal acts by the court in Uzbekistan;

identification of problems related to the consideration of such cases in court in order to ensure fair and effective organization of cases on invalidation of departmental normative legal act in Uzbekistan;

analysis of procedural aspects of court proceedings on invalidation of departmental normative legal acts in foreign countries in comparison with the legislation of our country and analysis of issues related to the introduction of positive features in the legislation of our country;

the research on current legislation of the Republic of Uzbekistan and best practices of foreign countries, aimed at improving the effectiveness of reliable protection of the rights and freedoms of citizens and legal entities in disputes over departmental normative legal act, including jurisdiction, parties, legality, decision development.

The object of the research is system of legal relations related to the proceedings in courts on departmental normative legal acts in the Republic of Uzbekistan.

The subject of the research is the concept of a departmental normative legal act, its peculiarities, legal bases of invalidation of administrative normative legal acts in Uzbekistan, some problems in court proceedings on invalidation of administrative normative legal acts and invalidation of administrative normative legal acts in foreign countries, specific procedural aspects of court proceedings and the issues of improving the legislation on court proceedings on invalidation of departmental normative legal act.

Research methods. In the research a wide range of methods such as historical, systematic, logical (analysis, synthesis), comparative-legal, statistical, social surveys of scientific knowledge, analytical study of the practice of the invalidation of departmental normative legal acts have been used.

Scientific novelty of the research is following:

the need for conducting legal expertise by the Ministry of Justice in a mandatory procedure of the normative acts of executive agencies in the field of technical regulation is justified;

the need for banning the introduction in departmental normative legal acts legal rules establishing additional fees and fees for individuals and legal entities, and putting excessive administrative and other restrictions, having authorizing rules is justified;

it is justified that cases arising from the decisions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, orders of ministries, state bodies and departments, decisions of local state authorities of individual character do not fall into to the jurisdiction of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan;

it is justified that in cases of disputes over departmental normative legal acts, the court can request from the Ministry of Justice information on the legal expertise of the departmental normative legal act as evidence and information on the invalidity of the departmental normative legal act in the state register.

Practical results of the research include the following:

a proposal for the current legislation on improving the suitability of the cases on the dispute over the departmental normative legal act has been developed;

in finding the departmental normative-legal acts invalid, a proposal has been developed to expand the scope of the subjects applying, to clarify the list of evidence to be investigated by the court, including the body adopted by the departmental normative-legal act and the evidence to be submitted by the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan;

in the case of the fact that the departmental normative legal acts are not valid, the proposal for the improvement of the current legislation on the introduction of the collective complaint procedure has been developed by non-governmental persons;

in the works on the dispute over the departmental normative legal act, a proposal was developed to indicate the procedure for publication and publication of the decision in the summary part of the decision;

a proposal has been developed to take the initial measures of protection on the work on the conflict on the departmental normative-legal act and to establish separate procedural rules for the termination of proceedings;

The draft law “On amendments and additions to the code of administrative judicial proceedings of the Republic of Uzbekistan” has been developed.

Reliability of research results. The results of the study were conducted in accordance with foreign and national legislation, the experience of developed countries, law enforcement practice, public opinion polls, the results of statistical analysis were summarized and documented, the conclusions, proposals and recommendations were tested and published in leading national and foreign publications, approved by the competent authorities and put into practice.

The scientific and practical significance of the research findings. Scientific significance of the results of the research the scientific-theoretical conclusions, proposals and recommendations contained therein can be used in carrying out research in the field of administrative law, in the process of teaching such subjects as “Theory of State and Law”, “Constitutional Law”, “Administrative Law” and “Administrative Litigation”, as well as in the preparation of methodological recommendations.

The practical significance of the study is expressed in the development of a number of rules and practical recommendations aimed at improving the practice of finding departmental normative legal acts invalid by the court, and its results can be used in the improvement of the legislation on the field, in the practice of finding departmental normative legal acts invalid by the courts.

Implementation of the research results. The scientific results of the research are used as follows:

the proposal on legal examination of normative acts adopted by ministries and agencies in the field of technical regulation in the Ministry of Justice was approved on the Resolution “On Amendments and Addenda to Certain Resolutions of the Government of the Republic of Uzbekistan” by the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 484 on August 12, 2020 (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “On measures for further improvement of the activities

of justice and institutions in the implementation of the State Legal Policy” № PF-5997 of May 19, 2020)” is reflected in sub-paragraph “a” of Paragraph 1 of the application (reference of the Department for legal provision of the Cabinet of Ministers of the Republic). The implementation of this proposal served to prevent the presence of rules that violate the rights of citizens and legal entities in the normative acts in the field of technical regulation adopted by ministries and departments;

the proposal on departmental normative legal acts, which specify additional payments and fees for individuals and legal entities, providing for excessive administrative and other restrictions was approved on the Resolution “On Amendments and Addenda to Certain Resolutions of the Government of the Republic of Uzbekistan” by the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 484 on August 12, 2020 (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “On measures for further improvement of the activities of justice and institutions in the implementation of the State Legal Policy” № PF-5997 of May 19, 2020)” is reflected in sub-paragraph “b” of Paragraph 1 of the application (reference of the Department for legal provision of the Cabinet of Ministers of the Republic). The implementation of this proposal served to prohibit the introduction of legal norms that define additional fees and fees to departmental normative legal acts and have the property of authorizing;

the proposal on the non-compliance of the decisions in consideration of the work on the dispute on departmental normative legal acts, the decisions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan shall be subject to the laws of the Republic of Uzbekistan, decrees, decisions and orders of the President of the Republic of Uzbekistan, orders of individual character of the ministries, state bodies and departments, decrees, decisions and orders of the, non-compliance of decisions of local government bodies of individual character with the laws of the Republic of Uzbekistan, decrees, decisions and orders of the President of the Republic of Uzbekistan, decisions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan with the decisions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan is not subject to the Supreme Court was used in the development of third section of Paragraph 2 of the manual “Finding the departmental normative legal act invalid” (Reference of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan No. 11-54-20 of October 12, 2020). The implementation of this proposal served to determine the cases that concerned the Supreme Court;

the proposal on cases of disputes over departmental normative legal acts, the court may request information from the Ministry of Justice on the legal examination of departmental normative legal acts as evidence and information on the invalidity of departmental normative legal acts entered in the state register was used in the development of ninth section of Paragraph 2 of the manual “Finding the departmental normative legal act invalid” (Reference of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan No. 11-54-20 of October 12, 2020). The implementation of this proposal served to determine the scope of evidence that the Ministry of Justice should provide as a liable.

Approbation of research results. The results of the research were followed by 2 International and 3 Republican scientific-practical conferences and round tables.

Publication of research results. A total of 21 scientific papers on the research topic, including 12 articles (11 in national and 1 foreign journal) were published in the publications recommended for publication of the main scientific results of the dissertation of the SAC.

The structure and volume of the dissertation. The content of the dissertation consists of an introduction, three chapters which consist of 9 paragraphs, a conclusion, a list of references and appendix sections. The volume of the dissertation is 151 pages.

MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

In the introductory part of the dissertation, the relevance and necessity of the research topic, its relevance to the main priority directions of the development of science and technology of the Republic, the interpretation of foreign scientific research on the topic, the degree of study of the problem, the connection of the subject with the scientific research work of the higher educational institution, information about the size and structure of the dissertation is presented.

The first chapter of the dissertation was entitled **“Scientific-theoretical analysis of administrative legal aspects of court proceedings of invalidating departmental normative legal act”**. It analyzes issues such as the concept, types and peculiarities of the examination of the legality of the departmental normative legal act and the court, the stages of development of the legislation on invalidation of the departmental normative legal act.

The researcher is concerned with the analysis of the concept of departmental normative legal act by numerous scholars (M.Akhmedshaeva, H.Odilkoriev, E.Khalilov, U.Mukhamedov, J.Nematov, O.Fayziev, E.Khojiev, Y.Tixomirov, N.Karkunav, S.Boshno, A.Lobashev, A.Savostin, Y.Starilov, P.Kononov, L.Hoffman, R.Comarcian), using his thoughts, began to argue with them. The following authorship description was given to the concept of the departmental normative legal act:

“A departmental normative legal act is a normative legal act of a ministry, state committee and agency aimed at external subject, adopted within the competence of the authorities, arising from public legal relations, aimed at causing certain legal consequences for unknown persons (groups) based on laws and generally binding rules adopted for their execution”.

The researcher substantiates the expediency of the analysis of departmental normative legal acts in the educational literature on the subject "Administrative Law" in connection with the administrative legislation. The study of the concept of departmental normative-legal act on the basis of administrative legislation in the USA, Great Britain and Japan is analyzed. In Great Britain, for example, delegated legislation is similar to departmental normative legal act, while in the United

States, there are “legislative rules” that are also known as subordinate or secondary legislation.

The researcher analyzed the differences between the departmental normative legal act and other types of normative legal act, administrative act and administrative instruction, and revealed its peculiarities.

Having analyzed the current legislation on departmental normative legal acts, proposal for improvement of paragraph 2¹ of the “On legal expertise and state registration of normative legal acts adopted by ministries, state bodies and departments” approved by the decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated October 9, 1997 № 469 have been developed.

The researcher have analyzed the concept, types and peculiarities of reviewing the legality of the departmental normative legal act which have been presented in numerous scientists (C.Brettschneider, A.Street, S.Nikitin, T.Parshina, E.Zamotaeva, N.Yaroshenko, O.Bek, I.Vitruk, S.Zagainova, V.Rjevskiy, N.M.Chepurnova) and covered on the basis of national legislation. The following authorship description was given to the concept of the examination of the legality of a departmental normative legal act by a court:

“Examination of the legality of a departmental normative legal act by a court is a type of judicial review, an administrative court case aimed at protecting and restoring the rights, freedoms and legitimate interests enshrined in the legislation by filing an application (complaint) by an interested individual or legal entity, which is considered to be a judicial activity carried out within the framework of the proceedings”.

Based on our national legislation and legal practice, the researcher analyzed the specific features and types of examination of the legality of the departmental normative legal act by the court. In particular, according to the form of examination of the legality of the departmental normative legal act by the court, there are direct and indirect types, on which the author's definitions are given.

According to the criteria of change and reform of the law on invalidating the departmental normative legal act by the court, three stages of development was justified to be parted, namely, the first stage (from the old Soviet period to the period of independence), the second stage (from the independence of the Republic of Uzbekistan, until the adoption of the Code of Administrative Litigation of the Republic and the third stage (from 2018 to the present).

The second chapter of the dissertation is entitled **“Certain procedural aspects of litigation in the field of invalidation of departmental normative legal acts”**. In the chapter, the researcher analyzed the issues of examination of the legality of departmental normative legal acts and made suggestions on improvement of national legislation.

On the basis of the experience of Germany, Russia, Azerbaijan and Armenia in analyzing the issue of non-compliance with the court, the researcher distinguished the differences between the Constitutional Court and the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan. It is based on the fact that the work on the dispute on the departmental normative legal act is subject to the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan, the court does not check the conformity of the

departmental normative legal act with the Constitution of the Republic of Uzbekistan. This is based on the fact that the departmental normative legal act is adopted not to ensure the implementation of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, but to clarify the norms specified in the legislation and ensure its implementation and does not check compliance with the constitutional normative-legal constitution of the Republic of Uzbekistan. In turn, in the legislation of administrative judicial proceedings of foreign countries, the normative legal acts on the settlement of disputes on the normative legal acts are proved with non-examination of compliance with the Constitution. Based on the results of the analysis, the proposal for amendments to Article 179 of the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan was developed. The researcher also gave the following authorship definition to the concept of suitability of the cases on the dispute over the departmental normative legal act:

“When referring to the suitability of the cases for the dispute over the departmental normative legal act, it is understood that the accepted acts on the basis of which the ministries, state authorities and the office, arising from public legal relations which is arising from public legal relations and aimed at bringing about certain legal consequences for the case on the application (complaint) filed by a citizen or legal entity”.

The researcher analyzed the scope of the parties in the dispute over the departmental normative legal act on the basis of national legislation and the experience of foreign countries (Russia, Armenia and Azerbaijan). In the works of this category, proposals were put forward on the implementation of the procedure for collective application by a group of persons of the non-governmental sphere, ensuring the right of the state body and the prosecutor to apply to the court and improving the legislation on the involvement of the Ministry of Justice in the case.

Proposals for improving judicial practice were put forward within the framework of the examination of the legality of the departmental normative legal act in the consideration of cases of complaints about the decisions, actions (inaction) of the administrative bodies and their officials. In particular, it was proposed that the administrative courts may not use the right of non-application of the departmental normative legal act in the composition of the review of cases on complaints about the decisions, actions (inaction) of the administrative bodies and their officials. This proposal is based on the legislation of the Administrative Court of Japan and the Russian Federation.

The third chapter of the dissertation is entitled **“Examination of the legality of the departmental normative legal act, the resolution of the court and the prospects for improvement of the legal framework for hearing cases in court”** and is devoted to the issues of examination of the legality of the departmental normative legal act by the court, the content of evidence, the decision.

Within the framework of this chapter, the court conducted research (O.Fayziev, K.Ichihashi, J.Tomlinson, K.Sheridan, Y.Tixomirov, O.Eramina, S.Nikitin, V.Kirsanov, Y.Popova) within the framework of the conditions for the examination of the legality of the departmental normative legal act and the experience of Japan, Russian countries were analyzed. The necessity to divide the

legitimacy of the examination into such conditions as formal legality, real (in essence) legality and the legality of the application of administrative discretionary (discretionary authority) was proved. From this point of view, the proposal for improvement of paragraph 5 of the “On legal expertise and state registration of normative legal acts adopted by ministries, state bodies and departments” approved by the decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated October 9, 1997 № 469 have been developed.

In the analysis of the scope of evidence, the researcher made a proposal to improve the jurisprudence, based on the nature of the case on the dispute over the departmental normative legal act. In particular, it was proved that the draft departmental normative legal act, the conclusion of the legal service of the body that adopted the act, an explanatory letter justifying the expediency of the act, information on the approval of the draft act, the minutes of the meeting of the collegial body, the Ministry of Justice letter of observation of the receiving body submitted for registration, information on the legal examination and expert opinion, information on the state registration of the act with the registration number of the act in the state register, information on the invalidity of the act in the state register, litigation on the act expert opinions, expert advice (explanations), testimony of witnesses, explanations of the persons involved in the case to be used as evidences in the proceedings.

The specific features of the resolution decision issued by the researcher as a result of the work on the dispute over the departmental normative legal act were analyzed, and in the summary part of the resolution, it was based on the necessity of introducing the procedure of appeal (protest) in the cassation order over the decision of the court. The decision of the court to enter this procedure in the summary section of the decision of the court on finding invalidating the departmental normative legal act, the decision is immediately put into force and proved on the basis of the experience of foreign countries. In turn, if the departmental normative legal act is found to be invalid, the decision of the court should be published in the official printed version of the decision of the court to the body adopted by the court the departmental normative legal act in the summary part, if the official printed version has ceased its activity, notification of the decision of the court or its adoption the need to publish in another printed publication and to coordinate with legislation having a high legal force and to upload the obligation to inform about this within one month from the date of entry into force of the decision of the court has been analyzed. In this regard, the proposal for amendments and additions to Article 182 of the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan has been developed.

At the same time, the researcher analyzed the consequences of the invalidation of the departmental normative legal act and the effect of the court decision on another departmental normative legal act repeating the invalid normative legal act. Today, due to the fact that the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan does not provide for this procedure, a proposal was made to add an additional article 183¹ to the Code of Administrative

Litigation of the Republic of Uzbekistan (Consequences of invalidation of a departmental normative legal act).

Therefore, the researcher analyzed the bases of liquidation of the proceedings on the conflict on the departmental normative legal acts, based on the need to specify separate grounds, in addition to the general grounds established in Article 108 of the code of administrative judicial proceedings of the Republic of Uzbekistan. In particular, if the conflicting departmental normative legal act ceases to affect the rights, freedoms and legitimate interests of the applicant, is abolished or modified and the person applying to the court renounces his request and the court does not have public interests that prevent him from accepting it, the proceedings are proposed on the need to be terminated.

Having analyzed the issues of improving the legal framework of judicial review of works on the conflict on the departmental normative legal act, the researcher analyzed the issues of development of scientific research work on the sphere, improvement of the educational process and legislative framework.

Due to the fact that there is a conflict on other normative legal acts in addition to departmental normative legal acts in the legislation of the Administrative Judicial Procedure of the Russian Federation, Chapter 21 of the Code of Administrative Judicial Procedure of the Russian Federation, Chapter 15 of the Administrative Procedure Code of Azerbaijan, Chapter 11 of the Administrative Procedure Code of Ukraine and other countries, it was noted the importance of introducing a separate procedure of administrative judicial proceedings to Uzbekistan in cases of conflict on the decisions of local state authorities in the normative legal act.

According to the result of the survey conducted within the framework of the research work, *“Are you aware of the procedure for finding out that the departmental normative legal act (the universal binding act adopted by the ministry, government departments and agencies in the manner of decision and order) is not valid by the court?”* since nearly 60% of respondents who participated in the survey answered “No”, it is based on the fact that it is important for a broad explanation of this procedure among the population to make booklets, videos and conduct propaganda work.

Proposals on administrative legal aspects of court proceedings of invalidating departmental normative legal act as prospects of developing the draft law “On amendments and additions to the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan”, as well as on improvement of cooperation between the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan and the Ministry of Justice, Organization of a special course for judges on the court proceedings of invalidating departmental normative legal act.

CONCLUSION

As a result of the research, the following theoretical conclusions, recommendations for the development of legal practice, suggestions for improving

the legislation recommendations for the development of legal practice were put forward:

I. Scientific-theoretical conclusions:

1. The concept of departmental normative legal act is defined by the author as follows:

A departmental normative legal act is a normative legal act of a ministry, state committee and department aimed at external subject, adopted within the competence of the authorities, arising from public legal relations, aimed at causing certain legal consequences for unknown persons (groups) based on laws and generally binding rules adopted for their execution.

2. In addition to the common signs inherent in the normative legal act, only the signs that were inherent in the departmental normative legal act were identified. In particular, the legality of the departmental normative legal act can be checked by the court and, as a result, recognized as invalid, in relation to social relations arising from public legal relations, there is also a specific procedure for its adoption in a certain sense.

3. It is expedient to establish by law the procedure for the adoption of departmental normative legal acts.

4. The court substantiated the dependence of the existing legislation on the creation of a norm, which is reflected in the repeal of the normative legal act, the appearance of the courts' actions on the examination of normative legal acts, administrative justice.

5. The court proposed to give the following authorship definition to the concept of examination of the legality of the departmental normative legal act:

“Examination of the legality of a departmental normative legal act by a court is a type of judicial review, an administrative court case aimed at protecting and restoring the rights, freedoms and legitimate interests enshrined in the legislation by filing an application (complaint) by an interested individual or legal entity, which is considered to be a judicial activity carried out within the framework of the proceedings”.

6. The court proposed to study directly and indirectly the types according to the form of examination of the legality of the departmental normative legal act, and the court granted the following authorship definitions to the direct and indirect form of examination of the legality of the departmental normative legal act:

Direct examination of the legality of a departmental normative legal act by a court means a court examination of the legality of a disputed act at the initiative of the interested individual or legal entity in accordance with the requirement to declare the departmental normative legal act completely or partially invalid.

An indirect form of examination of the legality of an administrative normative legal act is the invalidation of the appealed decision or its parts or the actions (inaction) on the initiative of the interested person (individual or legal entity, prosecutor or other state bodies provided by law). When the relevant departmental normative legal act is completely or partially illegal in the process of consideration of the application (complaint) on finding, it is understood that the court does not fully or partially apply this illegal act.

7. According to the criteria of change and reform of the law on invalidating the departmental normative legal act by the court, three stages of development were justified to be parted, namely, the first stage (from the old Soviet period to the period of independence), the second stage (from the independence of the Republic of Uzbekistan, until the adoption of the code of administrative judicial proceedings of the Republic and the third stage (from 2018 to the present).

8. It was scientifically justified that the right of a citizen or legal entity to apply to the court with an application (complaint) on finding invalidating the departmental normative legal act in Uzbekistan was introduced for the first time in 2018.

9. When it comes to the suitability of a dispute case under a departmental legal act, it refers to a case on a complaint filed by a citizen or legal entity on the grounds that decisions have been made by ministry, state committee and department that are based on public legal relations and are aimed at falling certain legal consequences for the government.

10. The decisions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan shall be subject to the laws of the Republic of Uzbekistan, decrees, decisions and orders of the President of the Republic of Uzbekistan, orders of individual character of the ministries, state committee and departments, decrees, decisions and orders of the, non-compliance of decisions of local government bodies of individual character with the laws of the Republic of Uzbekistan, decrees, decisions and orders of the President of the Republic of Uzbekistan, decisions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan with the decisions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan was based on non-compliance with the jurisdiction of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan.

11. It was proposed that terms of verification of the legality of the departmental normative legal acts by the court, divides into three forms, including formal legality, real (in essence) legality and the legality of the application of administrative discretionary (discretionary authority).

II. Proposals and recommendations for the improvement of normative legal acts:

12. It was proposed to change part 3 of paragraph 2¹ of the Regulation “On legal expertise and state registration of normative legal acts adopted by ministries, state bodies and departments” approved by the decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated October 9, 1997 № 469 as follows:

“The normative acts in the field of technical regulation adopted by ministries and departments shall be carried out in the Ministry of Justice in a mandatory order from legal expertise and taken into account in the event of a positive conclusion”.

13. The fourth indent of Paragraph 5 of the Regulation “On legal expertise and state registration of normative legal acts adopted by ministries, state bodies and departments”, approved by the decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated October 9, 1997, was proposed to make a statement in the following edition:

"It is prohibited to introduce legal norms for individuals and legal entities that have liability, allow for additional payments and fees, impose excessive administrative and other restrictions, which lead to unreasonable costs for them".

14. In order to clarify the cases before the court, it was proposed to amend Article 179 of the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan as follows:

"The citizen or legal entity to whom the validity of the departmental normative legal act applies shall have the right to apply to the court with an application to find that this departmental normative legal act is completely or partially invalid, considering that this act violates its rights, freedoms and interests protected by law guaranteed by the legislation".

15. It is proposed to add the following to the Article 179 of the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan:

"The prosecutor has the right to appeal to the court with an application to find a departmental normative legal act partially or completely invalid, which does not comply with the legislation of higher legal force and violates the rights, freedoms and legitimate interests of other persons.

In cases provided for by the legislation, state bodies have the right to apply to the court with an application to find that the departmental normative legal act is partially or completely invalid in order to protect the rights and interests of citizens and legal entities, as well as their interests protected by law. These bodies that have applied use all the rights of the applicant and take responsibility for his obligations".

16. It was suggested to add the following article to the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan:

"Article 179¹. Participation in the administrative case on the dispute over the departmental normative legal act in the order of collective application by a group of unparticular persons

Citizens who are participants in administrative or other public legal relations, in cases established by law, other persons have the right to apply to the court with a collective application for the protection of the violated or disputed rights and legitimate interests of a group of persons. The basis for such an application is the availability of the following conditions:

1) the fact that the group of persons is not limited and the number of members of the group is uncertain, it is difficult to solve the requirements of the members of the group individually and according to Article 41 of this code (participation of several applicants in the case);

2) the grounds for the dispute are the same as for the content;

3) the presence of the general respondent;

4) to use the same method to protect their rights by all members of the group.

If a person who has filed a request to the court for the protection of the rights and legitimate interests of a group of persons is attached to this request by at least twenty people before the date of the appeal to the court, administrative cases on the protection of the violated and disputed rights and legitimate interests of a group of

persons joining the application is carried out by signing the text of the application or by submitting an application in writing about joining the application.

The collective application must specify the person, or several persons entrusted to carry out the appropriate administrative work for the benefit of a group of persons. Hence, such a person or persons will act without a power of attorney, take advantage of the rights of the applicants and take their processual obligations to themselves”.

17. It was suggested to add the following article to the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan:

“Article 180¹. Preliminary protection measures in the case of invalidation of the departmental normative legal act

The court has the right to take preliminary protection measures in the form of a ban on the use of the disputed act or some of its provisions, according to the application of the person participating in the case. It is not allowed to take other preliminary protection measures in the case of conflict on the departmental normative legal acts”.

18. It is proposed to supplement the Article 181 of the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan with the following additions:

“In the event of an administrative case on the dispute over the departmental normative legal act, the court is obliged to formally declare to the respondent that the case was brought.

In the resolution of the case on the dispute over the departmental normative legal act, it should be brought to the responsibility of the body - the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, which has registered it in the state register”.

19. It is proposed to amend part 3 of Article 181 of the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan as follows.

“When a court decides to invalidate an administrative normative legal act, it is in full or in part compliant with the law of relatively high legal force and *the correctness of the procedure for its adoption and promulgation, the legality of the application of administrative discretion*, as well as verifies the powers of the body that adopted the disputed normative legal act and its state registration in the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan”.

20. It was suggested to add the following article to the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan:

“Article 181¹. Termination of proceedings on invalidation of the departmental normative legal act

If the court finds that there are grounds provided for in Article 108 of this Code, the court shall terminate the administrative case on invalidation of the departmental normative legal act.

The court also has the right to terminate the proceedings on the administrative case on invalidation of the departmental normative legal act in the following cases:

1) the conflicting departmental normative legal act ceases to affect the rights, freedoms and legitimate interests of the applicant, is revoked or amended;

2) the person who applied to the court withdrew his claim and there are no public interests that prevent the court from accepting this claim.

The court also does not accept a waiver of an application if it contradicts the law or violates the rights and legally protected interests of other persons. In such cases, the court shall consider the case substantively.

Termination of administrative proceedings on the invalidation of an administrative normative legal act of this Code shall not prevent other persons from appealing to the court”.

21. It was proposed to supplement the Article 182 of the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan with the following additions:

“The concluding part of the decision on satisfaction of the application for invalidation of the departmental normative legal act shall contain the following:

1) the name of the body that adopted the departmental regulatory legal act, the name, number and date of adoption of the act;

2) the departmental normative legal act is declared invalid in whole or in part;

3) distribution of court costs;

4) *terms and procedure for appealing (protesting) against the decision.*

In case of invalidation of the departmental normative legal act, the court imposes the following obligations on the body that adopted the act:

the decision of the court must be published in the official print media, if the official print media has ceased its activities, the announcement of the court decision or its adoption in another print media;

to harmonize the act with the legislation of higher legal force and to inform about it within one month from the date of entry into force of the court decision.

It is possible to appeal (protest) in the classification procedure against the decision of the court made as a result of consideration of the case on invalidation of the departmental legal act”.

22. It was proposed to introduce the following special norm on the consequences of the decision to declare the departmental normative legal act invalid to the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan:

“Article 183¹. Consequences of finding the departmental normative legal act invalid

If the court finds invalidating completely or partially that the departmental normative legal act, other departmental normative legal acts that duplicate the structure of this departmental normative legal act may not be applied.

If there is a legal gap in the legal regulation of public relations due to the fact that the court found the departmental normative legal act invalid in whole or in part, which may lead to a violation of the rights, freedoms and legitimate interests of unknown persons, the court has the right to impose on the state body that adopted the act the obligation to adopt a new departmental normative legal act, which will replace the departmental normative legal act”.

23. It is proposed to add the following addition to paragraph 5 of the Rules on preparation and adoption of departmental normative legal act, approved by the order of the Minister of Justice of the Republic of Uzbekistan dated February 28, 2014. No. 53:

“The departmental normative legal act declared invalid by the court should be annulled on the basis of these Rules”.

III. Proposals and recommendations on improving practice in connection with the dispute over the departmental normative legal act:

24. It was proposed to improve judicial practice in the Republic of Uzbekistan on the indirect type of examination of the legality of the departmental normative legal act by the court in which the court may not use the right of non-application of the departmental normative legal act, which is not recognized by the court as invalid in the context of consideration of cases.

25. If the administrative courts require not to apply the departmental normative legal act, which was not recognized as invalid by the court during consideration of the case on appeal against decisions, actions (inaction) of administrative bodies and their officials, the court explain the existence of a separate procedure for filing a claim for invalidation of the act and apply the departmental normative legal act. It was also suggested that the substantiating part of the decision should explain to the interested person that he can apply to the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan in accordance with Chapter 22 of the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan to invalidate the departmental legal act.

26. If the request of the interested person to invalidate the decisions and actions (inaction) of the administrative bodies and their officials, as well as the invalidity of the departmental normative legal act, was accepted by the court as a mistake, the court pursuant to Article 34 of the Code of Administrative Litigation of the Republic of Uzbekistan, the court shall issue a ruling on the transfer of the case to the judicial board for administrative cases of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan.

27. It was proposed to add the following additional item to the Plenum decision of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan “On some issues of application of procedural law by the court of first instance in administrative proceedings”.

“6¹. In resolving a case on a dispute over a departmental normative legal act, the court shall consider the draft departmental normative legal act, the conclusion of the legal service of the body that adopted the act, an explanatory letter justifying the expediency of the act, information on approval of the draft act, protocol, observation letter of the receiving body submitted to the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan for legal examination and state registration, information on legal examination and expert opinion, information on state registration of the act with registration number in the state register, invalidity of the act in the state register information on the case, the conclusions of experts in the proceedings on the dispute over the act, the advice (explanations) of experts, the testimony of witnesses, the person involved in the case can use the explanations of as evidence”.

28. It is proposed that the High school judges with the Supreme judicial council of the Republic of Uzbekistan should organize a training course on disputes on departmental normative legal acts and prepare methodological manuals.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 ПО
ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ
ТАШКЕНТСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ ЮРИДИЧЕСКОМ
УНИВЕРСИТЕТЕ**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

АРТИКОВ ДИЛМУРОД РАХМАТИЛЛАЕВИЧ

**АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РАССМОТРЕНИЯ
СУДАМИ ДЕЛ О ПРИЗНАНИИ ВЕДОМСТВЕННОГО
НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНЫМ**

**12.00.02. – Конституционное право. Административное право.
Финансовое право и таможенное право**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации доктора философии по юридическим наукам (PhD)

Ташкент – 2020

Тема диссертации доктора философии (PhD) зарегистрирована Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан за № B2020.2.PhD/Yu108.

Диссертация выполнена в Ташкентском государственном юридическом университете.

Автореферат диссертации размещён на трёх языках (узбекском, английском, русском, (резюме)) на веб-странице Научного совета (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) и Информационно-образовательном портале «ZiyoNET» (www.ziynet.uz).

Научный руководитель:

Нематов Жўрабек Нематиллоевич,
доктор юридических наук, доцент

Официальные оппоненты:

Отахонов Фозилжон Хайдарович,
доктор юридических наук,
и.о. профессора

Хожиев Эркин Тўйғунович,
кандидат юридических наук, доцент

Ведущая организация:

Высшая школа судей при Высшем
судейском совете Республики
Узбекистан

Защита диссертации состоится 15 января 2021 года в 14 часов на заседании Научного совета DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 при Ташкентском государственном юридическом университете (Адрес: 100047, г.Ташкент, улица Сайилгох, 35. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (998971) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного юридического университета (зарегистрирована за № 946) (Адрес: 100047, г.Ташкент, ул. А.Темура, 13. Тел.: (99871) 233-66-36).

Автореферат диссертации разослан «30» декабря 2020 года.

(протокол реестра № 10 от «30» декабря 2020 года).

Р.Р.Хакимов

Председатель Научного совета по
присуждению ученых степеней, доктор
юридических наук, профессор

И.Р. Беков

Научный секретарь Научного совета по
присуждению ученых степеней,
кандидат юридических наук, и.о.
профессора

М.А.Ахмедшасва

Председатель Научного семинара при
Научном совете по присуждению
ученых степеней, доктор юридических
наук, профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Целью исследования является разработка предложений и рекомендаций по совершенствованию административно-правовых аспектов признания ведомственного нормативно-правового акта недействительным судом в Республике Узбекистан.

Предметом исследования является нормативно-правовые акты, регулирующие дела об оспаривании ведомственного нормативно-правового акта в Узбекистане, правоприменительная практика, законодательство и практика зарубежных стран, а также научно-теоретические воззрения и правовые категории.

Научная новизна исследования состоит из следующих пунктов:

обоснована необходимость проведения Министерством юстиции обязательной правовой экспертизы нормативных актов, принятых министерствами и ведомствами в области технического регулирования;

аргументировано невключение в ведомственные нормативно-правовые акты правовые нормы, предусматривающие дополнительные платежи и сборы, предусматривающих излишние административные и иные ограничения, а также имеющих разрешительный характер для физических и юридических лиц;

обоснована не подведомственность дел об оспаривании постановлений Кабинета Министров Республики Узбекистан, приказов индивидуального характера министерств, государственных комитетов и ведомств, решений индивидуального характера органов государственной власти на местах при рассмотрении Верховным судом Республики Узбекистан дел об оспаривании ведомственного нормативно-правового акта;

обоснована возможность истребования судом у Министерства юстиции в качестве доказательства информации о проведении правовой экспертизы ведомственного нормативно-правового акта и информацию о признании утратившим силу ведомственного нормативно-правового акта из Государственного реестра в делах об оспаривании ведомственного нормативно-правового акта.

Внедрения результатов исследования. На основе научных результатов исследования по повышению эффективности признания недействительными ведомственных нормативно-правовых актов:

предложение о передаче правовой экспертизы в обязательном порядке в Министерство юстиции нормативных актов, принятых министерствами и ведомствами в области технического регулирования было отражено в подпункте «а» пункта 1 приложения, утвержденного постановлением Кабинета Министров Республики Узбекистан от 12 августа 2020 года № 484 «О внесении изменений и дополнений в некоторые решения правительства Республики Узбекистан (Указ Президента Республики Узбекистан от 19 мая 2020 года № УП–5997 «О мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности органов и учреждений юстиции в реализации государственной правовой политики»)» (справка №12/20-18 от 4 ноября 2020 года Управления

правового обеспечения Кабинета Министров Республики Узбекистан) Реализацией данного предложения послужило недопущение наличия в нормативных актах в области технического регулирования, принятых министерствами и ведомствами, положений, нарушающих права граждан и юридических лиц;

предложение о не включении в ведомственные нормативно-правовые акты правовые нормы, предусматривающие дополнительные платежи и сборы, предусматривающих излишние административные и иные ограничения, а также имеющих разрешительный характера для физических и юридических лиц было одобрено подпункте «б» пункта 1 приложения, утвержденного постановлением Кабинета Министров Республики Узбекистан от 12 августа 2020 года № 484 «О внесении изменений и дополнений в некоторые решения правительства Республики Узбекистан (Указ Президента Республики Узбекистан от 19 мая 2020 года № УП-5997 «О мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности органов и учреждений юстиции в реализации государственной правовой политики»))» (справка №12/20-18 от 4 ноября 2020 года Управления правового обеспечения Кабинета Министров Республики Узбекистан). Реализация данного предложения послужила запрету на введение правовых норм в ведомственные нормативно-правовые акты, которые устанавливают дополнительные платежи и сборы и имеют разрешительный характер;

предложение о не подведомственности дел об оспаривании соответствия постановлений Кабинета Министров Республики Узбекистан к законам Республики Узбекистан, указам, постановлениям и распоряжениям Президента Республики Узбекистан; приказов министерств, комитетов и ведомств индивидуального характера законам Республики Узбекистан, указам, постановлениям и распоряжениям Президента Республики Узбекистан, постановлениям Кабинета Министров Республики Узбекистан; решений индивидуального характера органов государственной власти на местах законам Республики Узбекистан, указам, постановлениям и распоряжениям Президента Республики Узбекистан, постановлениям Кабинета Министров Республики Узбекистан при рассмотрении Верховным судом Республики Узбекистан дел об оспаривании ведомственного нормативно-правового акта было использовано при разработке второго параграфа третьего абзаца руководства «Признание ведомственного нормативно-правового акта недействительным» (справка Верховного Суда Республики Узбекистан № 11-54-20 от 12 октября 2020 г.). Реализация этого предложения позволила определить дела, подведомственных Верховному суду;

предложение о возможности запроса судом по делам об оспаривании ведомственного нормативно-правового акта у Министерства юстиции информацию о проведении правовой экспертизы ведомственных нормативно-правовых актов и выведении его из Государственного реестра в качестве доказательств было использовано при разработке второго параграфа абзаца 9 руководства «О признании ведомственного нормативно-правового

акта недействительным» (справка Верховного Суда Республики Узбекистан № 11-54-20 от 12 октября 2020 г.). Реализация этого предложения позволила определить объем доказательств, которые Министерство юстиции должно предоставить в случаях привлечения в качестве ответчика.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, состоящих из 9 параграфов, заключения, списка использованной литературы. Объем диссертации составляет 151 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Артиков Д.Р. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни суд томонидан ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишлар бўйича иш юритишнинг ўзига хос хусусиятлари // «Ҳуқуқий тадқиқотлар» электрон журнали (www.tadqiqot.uz). – № 4. 2020. – Б. 40-47. (12.00.00; № 19);

2. Артиков Д.Р. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд ҳужжатларини ижро этиш масалалари // Юридик фанлар ахборотномаси. Ҳуқуқий, ижтимоий, илмий-амалий журнал. – № 2. 2020. – Б.15-18. (12.00.00; № 20);

3. Артиков Д.Р. Ўзбекистонда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни судда кўришга оид қонунчиликни такомиллаштириш истиқболлари // Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги (УЗА) – uza.uz сайтининг илм-фан бўлими (электрон журнал) – 2020 . – Б.126-138. (12.00.00.);

4. Артиков Д.Р. Ўзбекистонда суд нормаконтролининг назарий-ҳуқуқий жиҳатлари // «Ҳуқуқий тадқиқотлар» электрон журнали (www.tadqiqot.uz). – № 9. 2020. – Б. 12-20. (12.00.00; № 19);

5. Артиков Д.Р. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни судда кўришга оид муаммолар. «Жамият ва инновациялар» журнали. – № 1. 2020. – Б. 804-818. (12.00.00.);

6. Артиков Д.Р. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни суд томонидан ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги қонунчиликни такомиллаштириш истиқболлари // «Ҳуқуқий тадқиқотлар» электрон журнали (www.tadqiqot.uz). – № 3. 2020. – Б. 18-30. (12.00.00; № 19);

7. Артиков Д.Р. Японияда суд нормаконтроли ва уни амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари // «Юрист ахборотномаси» журнали. - № 5. 2020. – Б. 108-114. (12.00.00.);

8. Артиков Д.Р. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни суд томонидан ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларда далиллар таҳлили // Ҳуқуқий тадқиқотлар» электрон журнали (www.tadqiqot.uz). – № 8. 2020. – Б. 5-11. (12.00.00; № 19);

9. Артиков Д.Р. Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат тушунчасининг назарий-ҳуқуқий таҳлили. «Ҳуқуқий тадқиқотлар» электрон журнали (www.tadqiqot.uz). – № 11. 2020. – Б. 12-21. (12.00.00; № 19);

10. Артиков Д.Р. Германияда суд нормаконтролини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари // «Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили» журнали. - № 2. 2020. – Б. 37-42. (12.00.00; № 9);

11. Артиков Д.Р. Маъмурий низоларни ҳал этиш тизимидаги муаммолар таҳлили ва унинг ўзига хос хусусиятлари //«Ҳуқуқий тадқиқотлар» электрон журнали (www.tadqiqot.uz). – № 10. 2019. – Б. 59-66. (12.00.00; № 19);

12. Artikov D.R. Influence of judicial norm-control on ensuring human rights // The American Journal of Social Science and Education Innovations. (Impact Factor: SJIF Impact Factor :5.5), V.6, Pp. 380-387;

13. Артиков Д.Р. Ўзбекистон Республикасида суд томонидан идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қонунийлигини текшириш ва далиллар масаласи // «Современные научные решения актуальных проблем» мавзусидаги халқаро конференция. Россия, 2020. – С. 46-49;

14. Артиков Д.Р. Маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини текшириш // «Интеграция в мир и связь наук» мавзусидаги халқаро конференция. Озарбайжон, 2020. – С. 60-63;

15. Артиков Д.Р. Маъмурий суд ҳужжатларининг ижроси: миллий ва хорижий тажриба қиёсий таҳлили // «Ўзбекистонда судлар фаолияти ва суд ҳужжатлари ижроси: уйғунлиги, бугунги ҳолати ва истиқболлари» мавзусидаги республика илмий-амалий онлайн конференцияси – Тошкент: ТДЮУ, 2020. – Б. 116-126;

16. Артиков Д.Р. Маъмурий суд ҳужжатларини ижро этишга оид қонунчиликни ривожлантириш истиқболлари // «Ижро иши соҳасини янада такомиллаштириш масалалари: назария ва амалиёт уйғунлиги» мавзусида республика илмий-амалий конференцияси – Тошкент: ТДЮУ, 2020. – Б. 100-104;

17. Артиков Д.Р. Давлат бошқарувида қонунийликни таъминлашда суд назоратининг ўрни // «Давлат бошқарувида қонунийликни таъминлашнинг долзарб масалалари» мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси – Т.: ДБА нашриёти, 2016. – Б. 117-121.

II бўлим (II часть; II part)

18. Артиков Д.Р. Давлат бошқарувида фуқароларнинг бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш тартиботи. «Ёш олимлар лигаси» илмий мақолалар тўплами. – Тошкент: «Тафаккур», 2018. – Б. 189-195;

19. Артиков Д.Р. Ҳуқуқни қўллаш жараёнида маъмурий тартиб-таомилларнинг ўрни. Ҳуқуқ нормаларини қўллаш ва шарҳлаш муаммолари. Республика илмий семинар материаллари тўплами. – Т.: ТДЮУ, 2018. – Б. 119-124;

20. Артиков Д.Р. «Маъмурий низоларни ҳал этишнинг ўзига хос хусусиятлари». «Tsul legal report» юридик фанлар йўналишида хорижий тилларда илмий мақолалар тўплами. –Т.: ТДЮУ нашриёти, 2019. – Б. 91-96;

21. Artikov D., Madieyev F., Narimanov B., Issues of improvement of administrative justice in the republic of Uzbekistan: national and foreign practice // International Journal of Psychosocial Rehabilitation ISSN: 1475-7192, Date: 20.02.2020. Pp. 1569-1576.

Босишга рухсат этилди: 28.12.2020
Бичими: 60x84 1/8 «Times New Roman»
гарнитурада рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табағи 3. Адади: 100. Буюртма: № 51

100060, Тошкент, Я. Ғуломов кўчаси, 74.
Тел.: +998 90 9722279, www.tiraj.uz

«TOP IMAGE MEDIA»
босмаҳонасида чоп этилди.